

Tolkningsrätt eller makt?

Föreläsning 4 augusti 2012

Inledning

Vilka har rätt att tolka tron och vilka tar sig makten att göra det, är temat för det här föredraget. Vi talar om läroämbetets, biskoparnas och påvens *tolkningsföretråde*, vilket fastslås både i dokumenten från Andra Vatikankonciliet och i katolska kyrkans katekes. Enligt vilka kriterier utövas detta företråde? Tillmäts *sensus fidelium*, de troendes samförstånd, någon vikt när det gäller att tolka kyrkans aktuella självförståelse? Ger läroämbetets företråde och maktposition automatiskt rätten att censurera andra tolkningar? Kyrkan sägs vara en enhet i mångfald, men till vilken grad accepterar Magisteriet teologiska meningsmotsättningar?

Under de senaste åren har vi sett en rad katolska teologer bli tillrättavisade av lokala biskopskonferenser respektive av troskongregationen och drabbas av olika former för sanktioner. De har haft få eller inga möjligheter att förklara eller försvara sig. De har ofta fått stöd av olika organisationer inom den teologiska yrkeskåren, men det har sällan hjälpt deras sak. Kurians kontrollbehov har ökat i omfattning, även inom andra områden än det teologiska, som exemplet med ledningen av Caritas Internationalis visar liksom påhoppet på den amerikanska *Leadership Conference of Women Religious*. Här drabbas långt ifrån bara teologer, utan flera olika grupper inom kyrkan som sällan eller aldrig uttalat sig i några teologiska lärofrågor.

Trots katekes och påvliga dokument är det inte enkelt att definiera vad som är normativ lära i katolska kyrkan, det vill säga kyrkans aktuella självförståelse. Misstanken dyker onekligen upp att även kyrkans högsta organ för läroämbetet visar på nyckfullhet, oenighet i sakfrågor och inre maktstrider. Varför vissa organ eller vissa teologer angrips och inte andra är svårt att urskilja. Sedan framträder också frågan om relationen mellan kyrkans lära och teologi, mellan kyrkans lära och människors tro, i betydelse *faith*. Teologi är inte en högre form för katekes, utan ett tentativt sätt att utifrån vår egen tids frågor och vetenskapliga framsteg tala människans gudsrelation. Kyrkans lära är heller inte något statiskt, utan i utveckling, även om det samlade läroämbetet inte alltid vill erkänna det. Vi har flera gånger nämnt hur svårt Andra Vatikankonciliet hade att behandla dogmutvecklingen, trots att det är ett helt naturligt fenomen för en levande tro och kyrka.

I februari i år publicerade Troskongregationens Internationella Teologikommission rapporten *Theology Today: Perspectives, Principles and*

Criteria som handlar om relationen mellan läroämbete och teologi, om tolkningsföreträde och tolkningsrätt. Till stor del är det ett ovanligt öppet hållet dokument, även om läroämbetets överordnade roll kraftigt understryks. I de paragrafer där man beskriver teologins områden och arbetssätt idag framträder en levande och modern forskning som tycks åtnjuta stor frihet även inom kyrkans hägn. Samtidigt är det samma kongregation som angripit några av kyrkans främsta teologer för att deras skrifter inte överensstämmer med kyrkans officiella lära. Det är motsägelsefullt och därmed blir även den aktuella rapporten tvetydig. Rapporten talar också om läroämbetet på ett sätt som ibland omyndigförklarar teologerna, och det är också på den linjen som kyrkans yttersta ledning ofta agerar. Två begrepp som förekommer i rapporten och som oroar är dels ”heresi” dels ”lydnad”.

Vi ska i det här föredraget titta lite närmare på dokumentet och de frågor som uppstår nära teologi och lära eller läroämbetet och teologerna påvisar meningsskiljaktigheter. En avgörande frågeställning, som inte får något svar i det här föredraget, är om vi borde sluta tala om tolkningsföreträde och istället definiera hur en tolkningsrätt kunde se ut.

Ifrågasatta teologer

Det kan knappast ge bättre publicitet för en bok än att den drabbas av en notifikation från Troskongregationen, eller från en lokal biskopskonferens! När José Pagola respektive Elizabeth Johnson anklagades av sina lokala biskopskonferenser för att deras böcker ansågs avvika från officiell lära var de slutsålda på Amazon inom timmar! Men vi måste också skilja på vad som angrips av lokala kyrkliga myndigheter och centralt av Troskongregationen. Den senare har faktiskt inte givit ut särskilt många notifikationer, och det tar ibland lång tid innan dessa publiceras, men effekten kan vara fatal för den enskilde individen. Ursprungskälla till dessa centrala notifikationer är alltid en lokal biskopskonferens, så det finns all orsak i världen att se upp med vad som kan ske med både Pagola och Johnson framöver.

Om vi håller oss till Troskongregationens notifikationer, medvetna om att vi inte känner till vilka teologer som fallit under deras lupp den senaste tiden, så drabbade den senaste notifikationen från 30 mars 2012, den amerikanska etikern, syster Margaret Farley, för hennes bok *Just Love. A Framework for Christian Sexual Ethics* från 2006. Det har alltså tagit sex år för Troskongregationen att offentliggöra sin fördömelse av boken. I mars 2010, skrev Troskongregationen till syster Margaret Farleys generalpriorinna för Sisters of Mercy of the Americas, syster Mary Waskowiak, för att påpeka de problem med läran som de funnit i boken. Syster Margaret Farley svarade i

oktober 2010 men Troskongregationen tyckte inte att svaret var tillfredställande. Det var nu som snaran började dras åt och en expertkommission tillsattes och en lista på de felaktiga teserna i boken sammanställdes och skickades till generalpriorinnan i juli 2011 där man bad henne att uppmana syster Margaret Farley att korrigera sina uttalanden. Ett samlat svar från en ny generalpriorinna, syster Patricia McDermott, liksom från hennes företrädare och från syster Margaret Farley själv, förkastades av Troskongregationen i december 2011. Det är först då som beslut fattas om att göra en offentlig notifikation.

Utan att gå in på själva anklagelsepunkterna i sak eller i ett resonemang om bokens innehåll som sådant, så stannar vi vid inledningen till notifikationen för vår frågeställning. Troskongregationen skriver ”Författaren påvisar inte en rätt förståelse av den roll som Kyrkans Läroämbete, i form av biskoparna förenade med Petrus Efterträdare, har såsom läroauktoritet, som leder Kyrkan till en fördjupad förståelse av Guds Ord som det återfinns i den Heliga Skrift och som trofast förs vidare genom Kyrkans levande tradition. När syster Farley behandlar olika moraliska frågor känner hon antingen inte till Magisteriets ständiga undervisning eller, när hon ibland omnämner den, behandlar den som en synpunkt bland andra. Ett sådant förhållningssätt kan absolut inte rättfärdigas, inte ens utifrån ett ekumeniskt perspektiv som hon önskar anta i boken. Syster Farley påvisar också en felaktig förståelse av den naturliga morallagens objektivitet, och väljer istället att argumentera utifrån valda slutsatser som härrör från vissa filosofiska strömningar eller från hennes egen förståelse av ”samtida erfarenheter”. Detta överensstämmer inte med en äkta Katolsk teologi.”¹

Det Troskongregationen ger uttryck för här är

- Att biskoparna tillsammans med påven har yttersta läroauktoritet och avgörande och att de redan uttalat sig i de frågor Margaret Farley behandlar. Hon bör således inte avvika från dessa läroämbetets uttalanden i ämnet. Vidare gör Troskongregationen anspråk på auktoritet inte bara på tolkningsföreträde. Den teologiska friheten tillåts inte om den avviker från det som Magisteriet definierat som absolut lära. Frågan är om Traditionen då kan sägas vara *levande*, och frågan är också om ett sådant företräde kan sägas åtnjuta *auktoritet* i begreppets egentliga betydelse, om det inte snarare har med makt att göra.
- Att Magisteriets undervisning per definition står över alla andra synpunkter i sak. Undervisningen blir ofelbar även om detta inte sägs, det vill säga att den är absolut.
- Att inte ens ett eventuellt ekumeniskt perspektiv kan rucka på ett uttalande av Magisteriet. Man besitter sålunda en absolut sanning.

¹ Notification on the Book *Just Love. A Framework for Christian Sexual Ethics*, by Sr Margaret A. Farley, R.S.M., 1 General problems

- Att det skulle finnas en objektiv tolkning av den moraliska naturlagen trots att filosofer anser det mycket komplicerat att definiera vad som är naturrätt även om man inte förnekar dess existens.
- Att man inte tar mycket hänsyn till hur andra, exempelvis syster Farley, uppfattar ”samtida erfarenheter”, det vill säga vad som kommit fram i moralfrågor utifrån ett empiriskt tillvägagångssätt. Man tycks inte tillmäta dagens erfarenheter någon betydelse alls för moralfrågor.
- Att det finns *en äkta katolsk* (allmännelig) teologi utifrån vilken man kan bedöma all annan teologi.

Jag vill understryka att jag medvetet inte går in på Margaret Farleys resonemang i hennes bok *Just Love*. Fokus här är hur kyrkans högsta organ för teologi betraktar teologisk reflektion och forskning i relation till kyrkans officiella lära.

Syster Margaret Farley är en högst aktad etiker i USA och har fått stöd för sin bok av flera teologiskt tunga instanser. Stödet för både henne och Elizabeth Johnsons bok *Quest for the Living God*, utmanar Troskongregationen och Magisteriet som sådant på en rad grundläggande punkter för teologins roll och plats i dagens katolska kyrka. Troskongregationens notifikation och den amerikanska biskopskonferensens uttalande om Elizabeth Johnsons bok säger i stort sett att det inte finns någon annan tolkningsrätt än den som läroämbetet åtnjuter. Teologerna får heller inte avvika från kyrkans lära i sin forskning. Frågan är då om en dogmutveckling kan finnas över huvud taget? Om inte, vad är då en *levande* Tradition värd, eller vad består den i? Vem har makt och vem har auktoritet, det vill säga vem lyssnar folk till i praktiken? Vad händer när den som har den formella makten tappar auktoriteten i de för kyrkan mest grundläggande frågorna? Med detta i bakhuvudet ska vi se på teologikommissionens rapport *Theology Today: Perspectives, Principles and Criteria*.

Sammanfattning och analys av teologikommissionens rapport

Som jag redan antytt är rapporten tvetydig i så motto att den dels intar ett mycket öppet förhållningssätt gentemot teologins roll dels att den så starkt betonar lydnad mot kyrkans läroämbete och mot en nästintill oföränderlig troslära. Så fort rapporten öppnar en dörr på glänt så stänger man hastigt till den igen.

Inledningsvis fastslår man att Teologikommissionen under lång tid studerat teologins *status* med rapporten som målsättning. Sedan 2004 har olika ledamöter varit engagerade. De som slutfört arbetet var nio män och en kvinna som är ordenssyster. Av de nio männen är alla präster utom en. Sju av de tio ledamöterna är födda i Europa och har sin utbildning där. De övriga är från

Chile, Kongo och USA och alla är knutna till katolska fakulteter. Om detta är en representativ grupp för att tala om teologins status och funktion idag kan diskuteras. Den speglar i varje fall inte hur kyrkan faktiskt ser ut och det är i högsta grad anmärkningsvärt att det inte finns med en enda teolog från Asien. Gruppen ger uttryck åt en mycket snäv tolkningsrätt.

I inledningens tre paragrafer framhåller man att teologin varit mycket produktiv sedan konciliet och att teologi gjorts både i nya kulturella sammanhang som i Afrika, Asien och Latinamerika liksom behandlat helt nya temata som befrielse, fred, rättvisa, ekologi och bioetik. Man talar också om teologins nya platser, *loci*, som ekumenik, interreligiös och interkulturell dialog. Inga av dessa teman eller platser för teologin utvecklas sedan vidare, vilket är anmärkningsvärt när det gäller ekumenik och religionsdialog som haft stor påverkan på teologisk forskning. Det är intressant att se vad man utelämnar, nämligen feministteologi, sexualetik och hermeneutik, liksom religionssociologi och religionspsykologi, även detta mycket märkligt då feministteologin spelat en avgörande roll för den teologiska reflektionen överallt. De nya teman och platser för teologin som man nämner betraktas som positivt men samtidigt varnar man för en fragmentering och att teologin riskerar att förlora sin specifika identitet. Att alla discipliner fragmenteras med tiden ligger i sakens natur med en vidgad kunskap och specialiseringar som följd. Teologin är förstås inget undantag. Om en viktig roll inom teologin ska vara att ge språkliga redskap och innehåll för att människor ska kunna skapa mening med tillvaron så är det självklart att teologin knappast kommer att förbli en till alla sina delar överblickbar vetenskap. Men det säger sig också självt att Magisteriet varken kan utöva kontroll över en teologi som utvecklats så explosionsartat eller göra anspråk på ett absolut tolkningsföreträde i trosfrågor mot den bakgrunden.

”Teologins sanna identitet” är ett genomgående tema i hela rapporten och man tycks vilja se teologin som något greppbart vars huvudsakliga roll ska vara att tjäna kyrkans förkunnelse och bekräfta snarare än utveckla kyrkans lära. Samtidigt hävdar man att det inte är fråga om en uniformitet utan bejakar den mångfald av former och stilarter som finns inom teologin. Syftet med rapporten sägs vara att identifiera ”den katolska teologins särskilda familjedrag” (§ 3).

Dokumentet är uppdelat i tre avsnitt med rubrikerna ”Att lyssna till Guds Ord”, ”Att förbli i Kyrkans gemenskap” och ”Att redogöra för sanningen om Gud”. Rubrikerna slår fast teologens roll som person, att Gud är fokus och att metoden är att lyssna till Guds Ord och att detta bara kan ske inom kyrkan. Teologin är en troshandling och inte något som görs utifrån, det är inte fråga om religionsvetenskap där forskaren i princip inte behöver ha en tro eller en gudsrelation. I kyrkans gemenskap uppstår sedan en spänning mellan teologi och troslära. Vad som är *sanningen om Gud* borde vara en tolkningsfråga och

underkastad debatt även inom en kyrklig gemenskap, vilket Teologikommissionen inte anser. Om frågan inte lämnas öppen innebär det att man tillerkänner någon eller några myndigheten att avgöra vad som är *sanningen* om Gud, vilket låter mer än pretentiöst och i sak omöjligt. Vi måste ställa det i relation till Magisteriets tolkningsföretråde som beskrivs i DV § 8: "... dem som med biskopsämbetets succession har mottagit sanningens tillförlitliga nådegåva." Med denna "sanningens tillförlitliga nådegåva" ska de "samvetsgrant avlyssna, i renhet bevara och i trohet utlägga" Guds ord². Men kan en begränsad människa någonsin besitta *sanningen om Gud*?

Genomgående i hela rapporten är hänvisningarna till Andra Vatikankonciliet dogmatiska konstitution om den gudomliga uppenbarelsen, *Dei Verbum*, och till Benedikt XVI:s postsynodala uppmaning *Verbum Domini*, "Herrens Ord", från september 2010. Gud uppenbaras "genom Ordet", det vill säga i "dialog", *dia* "genom", *logos* "ordet" vilket är karaktäristiken för den bibliska uppenbarelsen och som fastslås i VD § 6 och i DV § 2 med den kända meningen "I denna uppenbarelse talar den osynlige Guden med sin överflödande kärlek till människorna som sina vänner och finns bland dem för att inbjuda dem till gemenskap med sig och ta upp dem i denna". Rapporten sammanfattar detta med att säga att "teologi är den vetenskapliga reflektionen över den gudomliga uppenbarelsen som Kyrkan i tro accepterar som den universellt frälsande sanningen", § 5.

Det understryks ofta att teologi är en vetenskap bland andra. Samtidigt sägs den utgå från en given sanning som inte går att objektivt verifiera eller får ifrågasättas, nämligen att uppenbarelsen är en "universellt frälsande sanning". Att vi som troende kan säga att Gud uppenbarar sig i dialog med människan och att detta är teologins objekt är en sak. Från ett religionsvetenskapligt perspektiv kan vi objektivt säga att de kristna troende ser saken så och teologen kan utgå från detta när han eller hon börjar reflektera över denna tro. Om det senare då är fråga om "vetenskap" i strikt mening är tveksamt. Teologin kan förvisso fortfarande ha sin plats som en humanvetenskap där man söker och sätter ord på människors sökande efter meningen med livet utifrån vissa kriterier. Men icke desto mindre hamnar teologin i ett gränsland mellan vetenskap och bekännelse om förutsättningen är att teologen är troende, det vill säga helt inbegripen i det han eller hon studerar och därmed påverkar resultatet utifrån sin övertygelse. Om vi inskränker oss till att säga att "teologin är *reflektionen* över den gudomliga sanningen" så erkänner vi att vi har ett personligt engagemang i den reflektion som fortfarande måste vara logiskt konsistent för att förstås och ge mening. Samtidigt vidgar vi också fältet för teologin och alla troende blir teologer i den mån de reflekterar över och gör reda för sin tro. Teologi, talet om

² *Dei Verbum*, § 10

Gud, kan rimligen inte stanna inom den akademiska världen och helt inskränkas till att vara en "vetenskap". Teologi är alla troendes reflektion om Gud utifrån sina erfarenheter och i dialog med en levande Tradition som i sig innefattar Skriften.

När rapporten kommer in på hur vi svarar på Guds inbjudan till dialog, hur vi svarar på Guds Ord, begränsas våra möjligheter till en fri reflektion och en vuxen dialogrelation med denne Gud. Den personliga tron, det vill säga vårt svar på Guds Ord är enligt dokumentet, liksom enligt DV § 5 en "akt av underkastelse av både intellekt (förstånd) och vilja under den Gud som uppenbarar sig", § 11. Det är detta som är "trons lydnad" där vi instämmer i den av Gud givna uppenbarelsen. Att kyrkan och teologin hittills har definierat tro på detta sätt är en sak, om det är fortsatt möjligt är en annan. Begreppen "dialog" och "underkastelse" är varandras motsatser. Dialog förutsätter åtminstone två personer som på ett myndigt, vuxet, sätt kan föra ett samtal med varandra. Dialog finns inte om underkastelse är en förutsättning. Åtskilliga berättelser i båda den hebreiska och den grekiska bibeln skildrar möten mellan människa och Gud där Gud ger efter för människans argument. Den judisk-kristna traditionen visar inte fram en underkastad människa utan en upprest person som står i relation till sin omgivning.

Det ska i ärlighetens namn sägas att rapporten också nämner tron som sådan, som tilliten till livet och tillvaron, *fides qua*, men att en betydligt större tonvikt läggs på *fides quae*, bekännelsen av en lära, § 13. Denna bekännelse måste dessutom överensstämma med apostlarnas lära och därmed är vi inne på ytterligare en tolkningsfråga, både om vilka dessa apostlar är över tid och vad som är innehållet i läran.

I § 14 får vi en utläggning om heretisk tro, "från Kyrkans början har somliga människor givit uttryck för en heretisk tolkning av den gemensamma tron, en tolkning som motsatte sig den Apostoliska Traditionen". Man citerar § 2089 i katolska kyrkans katekes: "Heresi är att efter dopet framhärda i att förneka en sanning som man skall tro på enligt Guds uppenbarelse och kyrkans framställning, eller att framhärda i att tvivla på denna sanning." Och i § 15 fastslår dokumentet att "ett kriterium på Katolsk teologi är att den utgår från Kyrkans tro som sin källa, sitt sammanhang och sin norm".

Vi måste alltid fråga oss vilka som haft makt att utesluta och fördöma andra som heretiker, på vilka teoretiska grunder de gjort det och vilka deras intressen varit. Att anklaga andra för heresi är bara möjligt med ett läroämbete som hävdar ett tolkningsföreträde och där man utgår från en redan fastslagen sanning i form av kyrkans lära. Det är alltså denna kyrkans lära som ska vara källa, sammanhang och norm för det man reflekterar över och det man således även ska komma

fram till. Som fri forskning, fritt tänkande är det ett något märkligt resonemang att svaret är givet på förhand och även blir utgångspunkt för reflektionen. Om författarna istället hade skrivit att ”katolsk teologi utgår från Skriften och Traditionen som sin källa” hade det lämnat reflektionen öppen och provisorisk. Allt meningsskapande är av provisorisk karaktär allteftersom universum expanderar och vår kunskap vidgas om detsamma. Guds uppenbarelse, Guds dialog med oss, måste med nödvändighet, om den alls ska vara levande, tala till våra sinnen och vår verklighet här och nu. ”Heresi” får oss däremot att tänka på kyrkans första koncilier där företrädarna inte tvekade att döda för sin övertygelses skull eller på alla de förföljelser och religionskrig som kyrkor och samfund varit inblandade i under historiens gång.

När man talar om heresi som en möjlighet så ser man också på teologin på ett mycket rationellt sätt, inte helt skilt från den nyskolastik som många 1900-talsteologer vände sig mot och som man såg som en språngbräda till en filosofisk ateism. Jag studsar inför två meningar i rapporten. ”Teologi är därför *scientia Dei*, vetenskapen om Gud, då den är ett rationellt (förnuftsmässigt) deltagande i den kunskap som Gud har om sig själv och om alla ting”, § 18. ”Som *scientia Dei*, syftar teologin till att på ett rationellt och systematiskt sätt förstå Guds frälsande sanning”, § 19. Kan teologin och än mera tron reduceras till ett förnuftsmässigt paket av lärouttalanden?

Det är tydligt att det är den deduktiva teologiska metoden som dokumentet utgår ifrån när man ”deltar i den kunskap som Gud har om sig själv” och systematiskt vill ”förstå Guds frälsande sanning”. Ett induktivt förhållningssätt utgår däremot från människans erfarenheter, det som är möjligt att studera, det vill säga hur människan uppfattar Guds tilltal genom livets olika skeenden och hur detta kan vara frälsande i människans konkreta liv. Utifrån dessa erfarenheter kan vi sedan säga något om Gud just nu och detta i relation till bibelns berättelser och historia. I den deduktiva metoden utgår man från att man redan *har* sanningen, i den induktiva *söker* man den. Detta utesluter inte att även den induktiva metoden måste vara logiskt begriplig. Men den induktiva metoden har förstås svårt att erkänna ett tolkningsföreträde, medan tolkningsföreträdet förutsätter ett deduktivt förhållningssätt och i viss mån också ett givet svar. Tolkingsrätt kan däremot alla ha som engagerar sig i ett induktivt teologiskt tänkande och ärligt sökande. Tolkingsföreträde *ger* makt eller utgår från en maktposition, medan tolkningsrätt bygger på auktoritet, det vill säga på den relevans som en reflektion har i relation till gemenskapens meningssökande.

När vi kommer in på kapitel två fastslås återigen att det är genom Kyrkan som teologerna tar emot objektet för sin forskning, § 20. Detta är den teologiska *locus* framför andra, det vill säga teologins främsta referenspunkt. Därtill finns en rad andra som dokumentet nu kommer in på. Först betonas att det är Skriften

som är teologins själ och man hänvisar återigen till *Dei Verbum*. När man fastställer detta som ett kriterium för katolsk teologi begränsas återigen sikten: ”Ett kriterium för katolsk teologi är att den alltid ska förlita sig på Skriftens kanoniska vittnesbörd och grunda allt i Kyrkans lära och praxis i detta vittnesbörd, eftersom ’all kyrklig förkunnelse liksom själva den kristna tron måste få sin näring och sitt rättesnöre från den heliga Skrift’”, DV § 21. Visst talar vi om bibelns kanon, men här finns också kyrkoskiljande uppfattningar när det gäller de deuterokanoniska skrifterna. Alla exegeter är också väl medvetna om att man inte kan tolka den grekiska bibeln utan att samtidigt spegla den mot all extrabiblisk litteratur. Skriftens kanon blir ett alltmer relativt begrepp med en vidgad kunskap om antikens litteratur rent allmänt. Hur vi tolkar den hebreiska bibeln handlar också om vi läser den ur judisk eller kristen trostradition eller om vi väljer enbart vetenskapliga kriterier.

Om allt i kyrkans lära och praxis verkligen går att grunda i Skriften är högst tveksamt. Det räcker med att nämna prästämbetet, påveämbetet, liturgiska kläder och en hel rad andra saker för att snabbt konstatera att kyrkans tradition utvecklade handlingar som har mycket lite att göra med en strikt bibeltolkning. Det behöver inte betyda att dessa handlingar skulle vara felaktiga, de har utvecklats som en del av en levande tradition. Men det innebär också att annat kan utvecklas idag också. Alla mänskliga, och därmed även gudomliga, fenomen och utveckling innehåller ett visst mått av relativitet för att vara meningsfullt. Relativitet innebär att vi inte kan utgå ifrån absoluta sanningar, utan se dem mer som meningsfulla övertygelser utifrån vår aktuella kunskap och erfarenheter om tillvaron som sådan. Det betyder inte att sanningen skulle vara relativistisk, att allt har samma värde, däremot att den är mångdimensionell och expanderande.

Nästa teologiska *locus* är den apostoliska traditionen. Rapporten öppnar för en *levande* tolkning och fastslår att det handlar om ett fullödigt liv i Anden som omfattar *lex orandi*, *lex credendi* och *lex vivendi*, som vi ber, så tror vi och lever vi, § 25. Det är en fortgående process med en mångfald uttryckssätt i olika språk och kulturer, § 26. I § 28 betonas särskilt de sju första koncilierna och de högtidliga definitioner av den kristna läran som fastslogs under dessa som normativa och universellt bindande. Det är självklart att vi aldrig kan bortse från den tidiga historien i kyrkans liv, men vi vet också åtskilligt mer idag dels om hur koncilierna genomfördes och dels har vi en helt förändrad verklighetsuppfattning än den som fornkyrkans teologer utgick ifrån. Det som gav mening åt människors tro och liv då, kan inte göra det på samma sätt nu. Så återigen måste vi tolka historien och den teologi eller lära som formulerades då. Det viktiga för kyrkans enhet är att vi utgår från samma källor och att tolkningsprocessen, forskningen, är öppen och förutsättningslös.

I § 29 begränsas denna process för teologerna. Teologikommissionen skriver ”Katolsk teologi erkänner läroauktoriteten hos de ekumeniska koncilierna, biskoparnas ordinarie och universella läroämbete, och påvens läroämbete. Den bejakar dogmernas särskilda status, det vill säga, uttalanden ’genom vilka Kyrkan definitivt fastslår en uppenbarad sanning, och som är bindande för den universella Kyrkan, på ett sådant sätt att förnekelse av en dogm förkastas som heresi och faller under anathema’. Dogmerna hör till den levande och fortgående apostoliska traditionen. Teologerna är medvetna om de svårigheter som därmed åtföljer deras tolkning. Det är till exempel nödvändigt att förstå den exakta frågeställningen i ljuset av dogmens historiska sammanhang, och utvärdera hur en dogms betydelse och innehåll relaterar till dess formulering. Icke desto mindre är dogmer säkra referenspunkter för Kyrkans tro och används på det viset i den teologiska reflektionen och argumentationen.”

Att en kyrklig tradition och gemenskap har en lära utifrån vilken man definierar sin självförståelse är inget vi behöver ifrågasätta. Vilka som ska formulera densamma och hur detta görs är en annan. Om förnekelse av en utsaga inom denna lära ska förkastas som heresi och falla under anathema, förbannelse, är högst tveksamt. Det finns faktiskt människor bakom varje uttalande vilket innebär att någon blir dömd som heretiker och ”förbannad”. Vem kan döma till något sådant? Och har det något att göra med den gudsrepresentation som vi rör oss med i vår tro? Om en dogm, ett lärouttalande, är så svårtolkat som det påstås i dokumentet ställer jag mig frågan om den är relevant för att alls skapa mening? Att Kyrkans dogmer måste utgöra referenspunkter för teologin är en sak, om de däremot ska vara normativa och bindande för alla tider är en annan. Teologen är inte fri om han eller hon inte får omtolka eller kanske till och med avskrika en dogm på grundval av den kunskap vi omfattar idag.

Återigen ställs frågan om vilka som har rätt att tolka tron. Och Teologikommissionens rapport fastslår kyrkans officiella syn utan att problematisera densamma genom att citera DV § 10: ”Uppdraget att rättmätigt tolka Guds ord, det skrivna och det traderade, har tillerkänts enbart kyrkans levande läroämbete, och detta utövar sin befogenhet i Jesu Kristi namn.”³ Rapporten utlägger detta vidare genom att skriva ”Traditionen förmedlar Guds Ord i sin fullhet som har anförtrotts apostlarna av Herren Kristus och den heliga Ande. Traditionen förmedlar Guds Ord till apostlarnas efterträdare, så att de upplysta av sanningens Ande, trofast kan bevara, utlägga och sprida det vida omkring genom sin förkunnelse. Det är därför som Kyrkan inte får sin visshet om alla uppenbarade sanningar enbart från den heliga Skrift, (jfr DV § 9). Hon får den också från den apostoliska traditionen eftersom den utgör den levande process där Kyrkan lyssnar till Guds Ord”, § 30. Frågan blir då hur mycket

³ § 30

läroämbetet med sitt tolkningsföretråde lyssnar till hur Kyrkan, det vill säga alla troende, lyssnar till och tolkar Guds Ord. Självförståelsen kan ju rimligen inte begränsas till biskoparna och påven, utan måste omfatta alla troende. Frågan är om inte tolkningsrätten måste vidgas och omfatta fler än bara de som är biskopsvigda.

Rapporten går här mycket riktigt över till att skriva om *sensus fidelium*, de troendes samförstånd, och den roll detta spelar i Kyrkan och för teologerna. Man fastslår att ”trons subjekt är Guds folk i sin helhet, som i kraft av Anden bejakar Guds Ord”, § 33. Man citerar *Lumen Gentium* § 12, att de troende ”inte kan fara vilse i tron” när de är smorda av den heliga Ande. Men samma mening låter man avslutas på följande sätt: ”... och sedan biskoparna som genom den apostoliska successionen och deras särskilda mottagande av *charisma veritatis certum*, sanningens tillförlitliga nådegåva (DV 8) utgör Kyrkans Magisterium som ett kollegium i en hierarkisk gemenskap med sitt huvud, biskopen av Rom och den helige Petrus efterträdare på den apostoliska stolen.” Frågan är hur mycket tolkningsrätt som tillskrivs Guds folk egentligen?

Teologernas relation till *sensus fidelium* sägs vara utgångspunkten och basen för deras arbete och det är därför som de också själva måste vara en del av Kyrkans liv, § 35. Samtidigt som de ska ge ord åt de troendes tolkning av tron, ska de också utlägga Kyrkans tro så som den återges i Skriften, liturgin, trosbekännelserna, dogmerna och katekesen. Och för att åtskilja dem från de vanliga troende sägs att teologerna när de ger ord åt de troendes samförstånd ska ”visa att frågor som har med trons sanning att göra är komplicerade och att ett exakt studium måste göras av dessa frågor”. För mig blir det här mycket motsägelsefullt i relation till det trösterika avsnittet i Matteusevangeliet: ”Vid den tiden sade Jesus: ”Jag prisar dig, fader, himlens och jordens herre, för att du har dolt detta för de lärda och kloka och uppenbarat det för dem som är som barn. Ja, fader, så har du bestämt. Allt har min fader anförtrott åt mig. Och ingen känner Sonen, utom Fadern, och ingen känner Fadern, utom Sonen och den som Sonen vill uppenbara honom för. Kom till mig, alla ni som är tyngda av bördor; jag skall skänka er vila. Ta på er mitt ok och lär av mig, som har ett mildt och ödmjukt hjärta, så skall ni finna vila för er själ. Mitt ok är skonsamt och min börda är lätt” (Matt 11:25-30). Om trons innehåll blir så svårbegripligt att det måste experter till för att förstå det och kunna ge mening är jag inte säker på att det är fråga om kristen tro eller ens god teologi längre ...

Rapporten fortsätter nu med ett avsnitt om relationen mellan teologerna och läroämbetet. Inledningsvis fastslår man följande: ”I Katolsk teologi är Magisteriet en grundläggande faktor i själva det teologiska arbetet eftersom teologin får sitt objekt från Gud genom Kyrkan vars tro är autentiskt tolkad av ’endast Kyrkans levande läroämbetet’ (DV § 10), det vill säga av påvens och

biskoparnas Magisterium. Trohet mot Magisteriet är nödvändigt för att teologin ska få kunskap om tron och för att teologin ska vara en kyrklig uppgift. Av den anledningen förutsätter en korrekt teologisk metod en rätt förståelse av Magisteriets natur och auktoritet på dess olika nivåer och en förståelse av den rätta relationen mellan det kyrkliga Magisteriet och teologin. Biskopar och teologer har olika kallelser och de måste respektera varandras särskilda kompetens så att inte Magisteriet reducerar teologin till en enbart repetitiv vetenskap eller så att teologerna skulle ersätta det läroämbete som Kyrkans herdar åtnjuter”, § 37. Och i § 38 preciserar man rollerna ytterligare ”Teologin utforskar och ger ord åt Kyrkans tro, och det kyrkliga Magisteriet förkunnar den tron och tolkar den på ett autentiskt sätt”.

Sensus fidelium har försvunnit helt och teologin anvisas endast en deduktiv metod. Trons objekt blir snarare Magisteriet än Gud när man skriver ”Trohet mot Magisteriet är nödvändigt för att teologin ska få kunskap om tron”. Den tro som teologerna ska ge ord åt tycks reduceras till läroämbetets tolkning av densamma eftersom det bara är de som kan tolka på ett äkta, autentiskt, sätt. Det går alltså inte för teologerna att ifrågasätta biskoparnas och påvens utläggningar utan de avkrävs trohet, ett begrepp som har en moralisk tonalitet snarare än att det skulle vara ett vetenskapligt kriterium. Hur vi ska uppfatta Magisteriets *natur* och *auktoritet* är intressant. Personligen håller jag mig till linjen att alla troende som bekänner att de är ledda av den heliga Anden i någon mån också är ”sända” av Gud, det vill säga är ”apostlar” och har en skyldighet att göra reda för sitt hopp på Jesus Kristus, gudsriket och ett evigt liv. Hela Kyrkan är ”sänd”, vi är alla apostlar. Auktoriteten ligger i om vi kan övertyga som gemenskap, om vi verkligen ger hopp, ger redskap för meningsskapande i världen idag. Detta är Kyrkans apostoliska natur och auktoritet och inte något som kan begränsas till biskoparna och påven. Om de verkligen har auktoritet beror återigen på om de ger hopp till sin samtid, det vill säga om deras förkunnelse har relevans. Att Magisteriet och teologerna har olika kallelser är självklart, men det är inte fråga om över- och underordning, utan deras uppdrag är relaterat till två olika slags tjänster där framför allt Magisteriet måste lyssna till teologerna, snarare än tvärtom! Att ”herdarna” ska förkunna tron må vara hänt, även om jag tror att det tillhör alla troendes roll, men att tolka densamma faller nog bäst på teologernas bord och då i vid bemärkelse.

Dokumentet går långt när man i § 39 hävdar att ”Teologerna ska erkänna det bidrag som läroämbetets uttalanden ger till teologiska framsteg och ska också hjälpa till i receptionsprocessen av sådana uttalanden. Magisteriets ingripanden kan i sig själva stimulera den teologiska reflektionen, och teologerna ska visa hur deras bidrag samstämmer med och utvecklar tidigare lärouttalanden från Magisteriet. Visst kan man säga att det finns ett slags teologernas magisterium i Kyrkan, men det finns ingen plats för parallella, motstridiga eller alternativa

magisteria och heller inte för åsikter som åtskiljer teologin från Kyrkans Magisterium”. Här är teologerna helt underordnade biskoparna och påven eftersom Magisteriets lärouttalanden ses som oantastliga. Och i § 40 sammanfattas det hela med att ”när det handlar om den autentiska tolkningen av tron spelar Magisteriet en roll som teologin helt enkelt inte kan göra”.

I § 41 går man ännu längre och här blir det mycket tydligt att teologerna är underordnade och styrda av läroämbetet. ”Meningsmotsättningar (*dissent*) i relation till Magisteriet har ingen plats i Katolsk teologi, däremot kan undersökning och ifrågasättande rättfärdigas och är också nödvändigt om teologin ska fullfölja sitt uppdrag. Oberoende av situation, en bara formell och yttre lydighet eller samstämmighet hos teologerna räcker inte. Teologerna måste sträva efter att fördjupa sin reflektion över sanningen förkunnad av Kyrkans Magisterium, och de ska söka dess innebörd för det kristna livet i sin tjänst för sanningen.” Författarna till rapporten försöker inte ens att se att meningsmotsättningar kan leda till utveckling. Som ett helt annat förhållningssätt kan vi påminna oss vad 1800-talsteologen Johann Adam Möhler sade om meningsskiljaktigheternas roll i kyrklig utveckling. Han menade att motsättningar inte var uttryck för splittring, tvärtom, utgjorde de ”en livskraft som driver den katolska traditionen till en högre form för enhet”.⁴ Detta är något man erkänner i § 42 när man säger att spänningar är uttryck för ett äkta liv. Trots att man bejakar en viss teologisk frihet i § 43 så är ändå ett ansvarsfullt samtycke med läroämbetet avgörande enligt Teologikommissionen.

Det här avsnittet i rapporten tillintetgör i det närmaste teologernas möjlighet till fri och förutsättningslös forskning. När man i påföljande avsnitt behandlar teologin mer allmänt i dess akademiska omgivning så blir uttrycken helt annorlunda. Frågan är hur de två förhållningssätten faktiskt ska gå ihop för den enskilda individen? I § 47 skriver man bland annat: ”Teologerna bör alltid inse det inneboende provisorium som deras forskning har, och de ska erbjuda sitt arbete till Kyrkan i sin helhet för granskning och utvärdering”. Granskningen och utvärderingen sker nog trots allt bäst i den akademiska miljön själv, och idag i en betydligt vidare krets. Internet håller på att bli den plats där vi kan pröva våra tankar, idéer och övertygelser på ett mer demokratiskt sätt än vad som någonsin varit möjligt. Visst kan det vara svårt att urskilja det värdefulla på nätet, men där sker i princip ingen censur och det är tillgängligt för alla som någonstans kan ”koppla upp sig”. När vi successivt vänjer oss vid ett sådant meningsutbyte, hur kritiska vi än kan vara mot bloggofären, så blir vi alltmer vaksamma mot de personer och instanser som vill censurera, mot de som tar sig makten att framföra en enda tolkning av tillvaron och hävdar att den är absolut sann. Vem kan vid sina sinnens fulla bruk ta på allvar när Teologikommissionen

⁴ Hinze, Bradford, E., ”The Holy Spirit and The Catholic Tradition, The Legacy of Johann Adam Möhler” i Didrich, D. J. och Himes, M., J. (eds), *The Legacy of the Tübingen School*, Crossroad, 1997, p. 82

i § 48 skriver ”Biskoparna som vakar över de troende, som undervisar dem och värnar om dem, har förvisso rätten och plikten att tala, att ingripa och om nödvändigt att censurera teologiska verk som de bedömer vara felaktiga eller skadliga.” Vad ger biskoparna rätten att bedöma vad som är felaktigt och skadligt i ett teologiskt verk? I sista avsnittet av kapitel två framträder tvetydigheten i dokumentet när dialogen med omvärlden betonas och uppmuntras starkt i det teologiska arbetet. Underkastelse under läroämbetet eller dialog med omvärlden, åt vilket håll ska teologen titta?

Dokumentets sista kapitel behandlar relationen mellan tro och vetande, mellan tro och förnuft. Det är ett mycket läsvärt avsnitt men har inte direkt med vårt tema att göra och jag måste därför lämna det åt sidan. För att göra rättvisa åt Teologikommissionens vilja att erkänna teologins mångfald ska jag ändå citera en bit ur § 77: ”Mångfalden av teologier är tveklöst nödvändig och rättfärdigad. (...) Mångfalden av teologier återspeglar Kyrkans katolicitet, som strävar efter att förkunna det enda Evangeliet till människor överallt och i alla slags sammanhang.” Och i § 86 placeras ändå både teologer och läroämbete på människans plats i förhållande till det gudomliga: ”... Katolsk teologi inbjuder alla att erfara den yttersta Sanningens transcendens som aldrig till fullo kan greppas eller bemästras.” Sist men inte minst, gäller det att alltid, såväl för teologen som för biskopen, att påminna sig Augustinus ord ”Om du förstår, då är det inte Gud”, § 97.⁵ Precis före dokumentets avslutningskapitel skriver man ”Teologi innebär att sträva efter helighet och en fördjupad medvetenhet om Gudsmysteriets transcendens”, § 99.

Mycket av det Teologikommissionen skriver i det tredje kapitlet kan få mig att mildra kritiken av avsnitten om relationen mellan läroämbete och teologi. Likväl tror jag att det vore fel, eftersom Kyrkan som institution är i stor kris. Att kuria, biskopar och även påven förlorat en hel del av sin auktoritet och istället tagit igen det i form av makt måste vi påtala. Men om tron som sådan, om Evangeliet som sådant, samtidigt förlorar i auktoritet på grund av de kyrkliga företrädarnas beteende och maktmissbruk, då är det mycket allvarligt. Då förleder vi inte bara dessa de minsta, vi berövar människor det rättmätiga hopp som de måste få för att kunna överleva de många gånger hopplösa och tragiska situationer som drabbar dem. Under sådana omständigheter kan kyrkliga ämbetsbärare inte tillåta sig att fördöma teologer som har stöd hos utsatta grupper och som givit hopp till de som saknar röst i kyrkan.

⁵ Sermo 117,3 5; PL 38, 663 (*De Deo loquimur, quid mirum si non comprehendis? Si enim comprehendis, non est Deus*)

Tolkningsrätt eller makt – en öppen fråga

Ett dokument från Internationella Teologikommisionen har inte auktoritet som en påvlig encyklika och är inte en text som vi måste samtycka till för att vara goda katoliker. Men det avspeglar det teologiska förhållningssätt som är för handen i katolska kyrkans centrala ledning. Det betyder mycket och kan i viss mån vara helt avgörande för yrkesteologer på katolska fakulteter världen över. Det utgör utan tvekan en bedömningsgrund för en lokal biskops utvärdering av den teologiska utbildningen och forskningen inom hans stift. Påven har också uttalat önskemål om en översyn och kontroll av den katolska teologiska undervisningen och forskningen. I ett sådant sammanhang får det här dokumentet betydelse även om inte uttalandena är huggna i sten ens från Troskongregationens sida.

Eftersom en stor del av rapporten visar på en stundtals mycket öppen attityd gentemot samtidsteologin kan vi konstatera att de katolska fakultetsteologerna tagit stort intryck av den allmänna teologiska reflektionen som sker överlag i världen idag. Här har positionerna utan tvekan flyttats fram. Men rapporten vittnar trots det tydligt om en destruktiv spänning mellan teologisk reflektion och de ledande ämbetsbärarnas maktposition. Den underliggande problematiken och frågan kan sammanfattas med begreppet dogmutveckling, som funnits med i hela kyrkans historia men som började behandlas som sådan med den moderna historieforskningen på 1800-talet. Dogmutvecklingen blev också den bakomliggande utmaningen för Andra Vatikankonciliet även om man aldrig klart uttalade saken i sig.

Den som i modern tid lagt en grund för teoretisk reflektion kring dogmutveckling är John Henry Newman i *An Essay on the Development of Christian Doctrine*, 1845. Newman ställer mycket på huvudet i essän. Det avsnitt som avslutas med den mycket kända meningen: ” ... *here below to live is to change, and to be perfect is to have changed often*” beskriver tron som en ström, som blir friskare och renare ju längre bort den kommer från sin ursprungskälla, inte tvärtom. Newman hävdar att Guds uppenbarelse avslöjas alltmer i gemenskapens mitt under tidens gång. Han ansåg att för att förstå en betydelsefull och meningsbärande idé så måste den förändras för att förbli densamma, det vill säga för att bevara sin betydelse och fortfarande skänka mening. Trots det gedigna teologiska förarbetet vågade konciliet aldrig reflektera över fenomenet dogmutveckling i sig, om den yttre historiska påverkan som dogmerna är underkastade och att Guds uppenbarelse är något ständigt pågående.

En sak är att en dogmutveckling ägt rum *de facto* i och med konciliet och under de årtionden som förflutit sedan 1965. En annan är att det återstår att knyta an

till Newmans tankar. Vi saknar fortfarande en uttalad teoretisk bas för att både tillåta och uppmuntra en pågående dogmutveckling av kyrkans lära, vilket Teologikommissionens rapport är ett tydligt bevis på.

För att en dogmutveckling ska kunna ske måste vi få en reellt vidgad tolkningsrätt av tron och läran utifrån en öppen teologisk reflektion i vilken alla troende tar del. Formuleringar av trons innehåll måste få auktoritet i sig och kan inte vila på vissa företrädares maktpositioner. Ingen tvingas att tro på något, bekänna något, idag. Även om inte kyrkans ämbetsbärare alltid ser de troende som fullvuxna, myndiga människor, så fostras vi successivt till ett eget, personligt tänkande och ett vidgat ansvar rent allmänt. Nya pedagogiska metoder, demokratiska processer, informationsteknologi och en vidgad kosmologisk kunskap har inte bara gjort kunskap tillgänglig för ett allt större antal människor utan också vidgat våra rättigheter och i den mån vi vågar handla ansvarsfullt och fritt även gjort att vi inte längre accepterar att andra tänker åt oss eller på annat sätt bemästrar oss. Det gäller inte bara i samhället utan även i kyrkan. Idag tolkar vi våra liv själva i allt högre grad eller i gemenskaper som vi själva väljer.

Det här betyder inte att kyrkliga företrädare inte skulle ha en roll att spela. Den är oerhört viktig i ett samhälle där ämbetsbäraren alltmer blir ställföreträdande i trosfrågor. Men en ställföreträdande ämbetsbärare kommer inte att bedömas utifrån sina ord, utan minst lika mycket utifrån sina handlingar och sitt förhållningssätt. Dessutom måste hans eller hennes ord vara konkreta redskap för meningsskapande. Först då får vederbörande auktoritet.

När kyrkliga företrädare börjar med maktspråk som kontroll, lydnad, heresi och underkastelse förlorar de i auktoritet och det är vad som nu håller på att ske. Teologikommissionens rapport visar både på en förnyad teologisk reflektion och på svaghet och brist i äkta auktoritet i den kyrkliga maktapparaten.

Sr Madeleine Fredell OP
